

Teresa Snopek-Bąba

Herby śląskie w dziełach Jana Długosza
i Bartosza Paprockiego

Jan Długosz i Bartosz Paprocki to dwaj pierwsi polscy heraldycy. Długosz pierwszy stworzył podstawy systematycznego porządkowania polskich herbów. Wkład jego w tę dziedzinę jest niezaprzeczalny choć nie zawsze bywał doceniany.¹ Badania Antoniego Małeckiego, Władysława Senkowicza, Heleny Polaczkówny a ostatnio Stefana Krzysztofa Kuczyńskiego udowodniły, że w pełni zasługuje on na miano ojca polskiej heraldyki.² Natomiast opinie XIX i XX-wiecznej nauki polskiej o Paprockim jako historyku i heraldyku wydają się zbyt powierzchowne.³ Jego dzieła były rozpatrywane z punktu widzenia literackiego,⁴ językoznawczego,⁵ humoru staropolskiego.⁶ Nie stały się natomiast /z wyjątkiem uwag Franciszka Kamockiego⁷/ przedmiotem szerszych badań historycznych, heraldycznych i genealogicznych. W czasie II Konferencji Nauk Pomocniczych Historii w Wiśle i Katowicach podnoszono potrzebę rozpoczęcia owych badań.⁸ Byłyby one przydatne nie tylko ze względu na bogactwo zawartego materiału ale i okresu, w którym powstawały dzieła Paprockiego tak charakterystycznego dla dziejów heraldyki polskiej. Pozwoliłyby one również na skorygowanie opinii historiografii czeskiej o Paprockim, który był także pierwszym heraldykiem na gruncie czeskim.

Heraldyka śląska należy do mało rozpoznanych działów polskiej heraldyki regionalnej. Jedynym jej rozjaśnieniem jest praca Sylwiusza Mikuckiego o heraldyce Piastów Śląskich.⁹ Już H. Polaczkówna wskazywała na potrzebę badań nad heraldyką śląską ze względu na panującą opinię o jej niemieckim charakterze. Obserwacja dzieł Długosza

i Paprockiego pomaga w rozpoznaniu materiału przydatnego w dalszych badaniach nad heraldyką śląską.

Pośród historycznych dzieł Długosza interesować nas będą przede wszystkim - Klejnoty, czyli Insignia seu clenodia regis et regni Poloniae,¹¹ Banderia Prutenorum,¹² Catalogus Episcoporum Wratislaviensium,¹³ Liber Beneficiorum¹⁴ i Annales,¹⁵

Klejnoty są ukoronowaniem zainteresowań heraldycznych Długosza. Powstały w latach 1464-1480. Do naszych czasów zachowały się w siedmiu rękopisach - kórnickim, ossolińskim, rzymskim, tzw. rękopisie Łętowskiego, dwóch rękopisach Erazma Kamyna i rękopisie arsenalskim. Klejnoty rozpoczyna herb państwowy - godło króla polskiego i herb Litwy. Za nimi 17 herbów ziemskich, 4 kapitulne i 70 /względnie 71/ herbów rycerskich, należących do najznakomitszych rodów szlacheckich w Koronie. Niezmiernie ważnym faktem jest zamieszczenie herbu kapituły wrocławskiej za herbami kapituły gnieźnieńskiej i krakowskiej. Widnieje on w czterech rękopisach. Pominięty został przez Erazma Kamyna i rękopis arsenalski. Długosz przedstawia tylko cztery herby kapitulne, a ujęcie pośród nich herbu metropolii wrocławskiej można uznać za decyzję będącą wynikiem poglądów politycznych Długosza. Historyk ten łączył Śląsk z Koroną Polską. Popierał dążenia Zbigniewa Oleśnickiego do odzyskania tej dzielnicy polskiej. Długosz blasonuje herb: "novem lilia equaliter in clipeo posita in campo".¹⁶ Wizerunek jego mógł znać dzięki swym wyjazdom do Wrocławia.

Długosz w Klejnotach podaje kilkakrotnie skąd wywodził się ród, używający danego herbu:^{16a} Odrowąż - "Ex Moravia ducens genus"¹⁷, Zabadz - "Ex regno Dacie ortum habens a Petro, qui in Polonia venerat"¹⁸, Oxa - "genus Boemicum"¹⁹, Prusowie - "qui in Polonia ex Prussia facinore admisso profugiens, familiam suam propagavit",²⁰ Powaga - "Genus Moravicum",²¹ Kuczaba - "Cuius genus ex Bohemia in

Poloni",²² Kornicz - "ex Russia ducunt genus".²³ Wspomina również z jaką ziemią herb jest związany: Doliwa - "in Mazouia denominata",²⁴ Prus - "in Mazovia familiam suam propagaverunt",²⁵ Samson - "in districtu Poznaniensi",²⁶ Nie jest to regułą obowiązującą. Ale i Śląsk znalazł się pośród wymienianych ziem i miejscowości np. herb Strzegomia - "Gens Polonicum, quod episcopum Wratislaviensem nomine Magnum apud Nissam occidit",²⁷ herb Przeginia - "Genus Silesicum"²⁸.

Często wiadomo, iż dany herb był używany na Śląsku a Długosz tego nie zaznacza choć fakt ten na pewno był mu znany, co sądzić można po przeprowadzeniu kwerendy w pozostałych jego dziełach. Wymieńmy ich choć kilka - herb Kopacz /mylnie zwany przez Długosza Topacz²⁹/, którego wizerunek widnieje na pieczęci Mikołaja Rudskiego ze Starej Wsi, ziemianina księstwa oświęcimskiego,³⁰ Herb Kornicz znany Długoszowi pod proclamacją Biessowie³¹ bardzo często spotykany na pieczęciach średniowiecznych zwłaszcza wśród ziemian księstwa oświęcimskiego i zatorskiego - Jana z Frydrychowic, Mikołaja z Poręby, Piotra Klary z Głębowic, Jana Sobka z Ropic, Mikołaja Laskowskiego z Lasek, Mikołaja Marszałka z Dubowca, Jana Klocka z Bestwiny,³² herb Korzbok, którego wizerunek już w 1332 r. jest na pieczęci ziemianina śląskiego Curzboka a w 1325 r. na pieczęci Kłausa, czyli Mikołaja de Sydelicz,³³ czy herb Biberstein znany na Śląsku już w 1259 r.³⁴

Wszystkie pozostałe dzieła Długosza świadczą o jego heraldycznych zainteresowaniach.

W dziele *Catalogus Episcoporum Wratislaviensium* Długosz określił przynależność rodową i herbową ośmiu duchownych związanych ze Śląskiem. W jednym przypadku jest to tylko lakoniczna informacja o pochodzeniu rodu i przynależności herbowej - "Magnus ipse natione Polonus, ex terra Calissiensi ortum ducens, genere nobilis de domo et familia

quae se appellat Zaramba".³⁵ W pozostałych Długosz oprócz podobnych informacji blasonuje herby np.: ex domo et familia militum Poloniae qui galeam seu navem magnam marinam deferun pro insigni, quam Poloni suo vulgari Korab appellant",³⁶ "nobiles de domo et familia Griffonum gryphum album in campo rubeo pro insigni deferentium"³⁷, "genere nobilis de domo et familia Prawditarum qui leonem ex muro coctili prodeuntem pro insigni defert, ducens stirpem",³⁸ "Genere nobilis de stirpe et familia baronum Poloniae, qui tres hastas transversaliter in campo rubeo deferunt pro insigni et caput hirci in galea, et habent proclama Koszlerogy",³⁹ "de nobilitate et familia Wyeruszonum, hircum cernutum et barbatum, pro medietate scacatum, in campo rubeo deferentium".⁴⁰

W Banderia Prutenorum odnajdujemy tylko jeden herb śląski należący do Konrada Oleśnickiego.⁴¹ W Rocznikach herby książęce,⁴¹ osób duchownych.⁴² Największą ilość informacji o rodach i herbach zawarł Długosz w Liber Beneficiorum. Spotykamy różnego rodzaju informacje o szlachcie śląskiej np. podające tylko imię i przynależność herbową - "haeredes Matthaeus, Anderas et Nicolaus /z Wojkowic Kościelnych/ de domo Nowina",⁴³ "Mathias et Jacobus de armis Nowina in terra Szewyerinensi"⁴⁴. Częściej podawane jest imię, nazwisko i przynależność herbowa - "Nicolaus Damsky /z Wojkowic/ do domo Sternbark, Johannes Golansky de domo Sternbark, et Johannes Ugyeszdzsky de domo Nowina",⁴⁵ haeredes Stephanus Kowacz /z Wojkowic/ de domo Serpentum",⁴⁶ "haeres Nicolaus Schestrzenyecz, nobilis de domo Kornicz",⁴⁷ "Nicolaus et Petrus dicti Rogozowy de domo Streparum",⁴⁸ "haeres Melchior de Dambowyecz de domo Cornycz",⁴⁹ Dodatkową informacją jest urząd pełniony przez danego herbownika - "Nicolaum Wythkowsky iudicem terrae Bythomiensis etiam de armis Sternberg",⁵⁰ "Nicolaus Damsky iudex terrae Schyeweriensis, de armis Sternbark",⁵¹

"Haeres Nicolaus Slop de Dambowycz, castellanus Oszwynczinensis, nobilis de domo Cornycz".⁵² Zdarza się również że i w Liber Beneficiorum Długosz blasonuje herby śląskie - "Casimirum Thwardowsky nobilem de armis, quae portant duo cornua cervina pertine",⁵³ "Cawrusch de armis, quae gladium et duas lunas portant, pertinet".⁵⁴

Widzimy jak liczone są informacje o herbach śląskich w dziełach Długosza. A równie bogaty materiał źródłowy znaleźliśmy w przekazach historycznych Bartosza Paprockiego. Franciszek Piekosiński odmawiał Długoszowi miana heraldyka głównie dlatego, że brak było w Klejnotach wiadomości historyczno-genealogicznych.⁵⁵ A taki właśnie charakter mają heraldyczne dzieła Paprockiego: Gniazdo cnoty, Herby rycerstwa polskiego, Štambuch slezský, Strom, Zrcadlo i Diadochus.⁵⁶

W herbarzach tych zamieszczone są herby rodów polskich i czeskich wraz z wywodem genealogicznym. Kwerenda źródłowa pozwoliła stwierdzić bogactwo ilościowe zawartego materiału odnoszącego się do Śląska. Herbom śląskim poświęcony jest głównie Štambuch slezský, lecz wiele informacji genealogiczno-heraldycznych o ziemiach i szlachcie śląskiej znajdujemy zarówno w herbarzach polskich jak i czeskich.⁵⁷ Świadczą one o rozgałęzieniach śląskich, powiązaniach rodowych. Nie będziemy podejmować tematu w tak szerokim zakresie ponieważ publikacja musiałaby stać się bardzo obszerna. Zajmiemy się krótko tylko Štambuchem slezským.⁵⁸ Štambuch wydrukowany został u Bartłojusza Albrechta F. w Brnie w 1609r. Dedykowany jest Janowi Krzysztofowi Pruszkowskiemu z Pruszkowa. Dzieło to powstało w okresie "wędrowki" B. Paprockiego. Konsekwencją rozgrywek politycznych, w których uczestniczył Paprocki była konieczność opuszczenia ojczyzny - Polski. Początkowo znalazł nasz heraldyk schronienie na Morawach u Zygmunta i Wacława Nekeszów z Landeku, później u Stanisława Pawłowskiego, biskupa ołomunieckiego. Po śmierci tegoż udał się do Czech do

Jana Zbynka Zajíca z Hazmburku. Około 1606 r. gdy Czechy ogarnęły niepokoje religijne wyjechał na Morawy a później na Śląsk. Przebywał w Raciborzu, będąc gościem Jana Krzysztofa Pruszkowskiego i w Urbanowicach pod Opolem u Jana Oderwolfa. Właśnie w tym okresie, przebywając u Jana Oderwolfa zakończył swój Štambuch slezský, co kilkakrotnie zaznaczał przy wywodach genealogicznych opisywanych rodów. W Štambuchu przekazał Paprocki wiadomości o dwudziestu rodach śląskich oraz ich herbach. Pod każdym herbem zamieścił panegiryczny wiersz na część współczesnych mu przedstawicieli danego rodu. Ci ślascy herbownicy pochodzą z terenu "Knížetství horníh w Slezý" a dokładnie ziem księstwa opolskiego i raciborskiego, które Paprocki sam dobrze poznał. Rekrutują się oni z kręgów administracyjnych księstw. W osiemnastu przypadkach podaje Paprocki pełnioną przez tychże funkcję. Wydaje się, że waga sprawowanego urzędu miała wpływ na zajmowane miejsce w Štambuchu. Nie powodowały Paprockim względy osobiste. Mimo dżugu wzięczności jaki miał wobec Pruszkowskich i Oderwolfów, swych opiekunów i gospodarzy, mimo dedykacji Pruszkowskiemu, wcale nie ich rody znalazły się jako pierwsze w Štambuchu. Poczet herbów śląskich rozpoczyna herb Jerzego z Opperssdorffu w tym czasie starosty księstwa Opolskiego i Raciborskiego, doradcy Jego Cesarskiej Mości.⁵⁹ Drugim z kolei jest herb Najwyższego Sędziego wyżej wymienionych księstw, również doradcy Jego Cesarskiej Mości - Herb poświęcony Janowi Besowi z Kolna i Katowic.⁶⁰ Następnym to herb Jana Pruszkowskiego - doradcy Jego Cesarskiej Mości i Komornika.⁶¹ Czwartym jest herb Wacława Sseliha z Ržuchowa, doradcy Jego Cesarskiej Mości, Rzyńskiego i Czeskiego Króla, Najwyższego Kanclerza Księstwa Opolskiego i Raciborskiego.⁶² Dalej w kolejności herby i wywody genealogiczne rodów, których przedstawiciele pełnili funkcje sędziów ziemskich księstw Opolskiego i Raciborskiego - Melichara Zirowskiego z Zirowa, Hanussa

Cornberka z Galowic, Jana Wrbskego z Wrby, Jerzego Rassyca z Rassyc, Jana Buchty z Buchtic, panów Laryssów z Năceslawic, Mikulása Wranského na Warným panów Odrwolfów z dolnij Stradoň i Urbanowic, Jana Kochtickeho z Kochtic, Balcara Metycha z Ceczowa, Kasspara Kozłowského z Adamowic, Wacława Tracha z Brzéz, panów Dzierżanowskich z Dzierżanowa, panów Rezwyców z Kendérjina.⁶³ Przedstawienie rodów kończy Piotr Prissowski - pisarz ziemski i panowie Paćinscy z Paćiny.⁶⁴

Herby wszystkich rodów ozdobione są klejnotami i labrami.

W większości występuje hełm prętowy, koronowany z wyjątkiem dwóch herbów - Kozłowskich i Rassyców gdzie użyto hełmu kadłubowego. Hełmy kadłubowe nie są ozdobione koroną, choć nie wydaje się być to obowiązującą zasadą, jako że hełm prętowy również w czterech przypadkach występuje bez korony - w herbach rodów Laryssów, Wranskich, Prissowskich, Sselichów.

Tylko nieliczne herby wyżej wymienionych rodów śląskich odnajdujemy wśród zabytków sztuki sakralnej. W Nysie w kościele św. Jakuba znajduje się epitafium Jana i Joachima Fryderyka, synów Henryka Buchty z Buchtic, pochodzące z ok. 1600 r.⁶⁵ Na nim umieszczony jest herb tej rodziny - Odrowąż, wizerunek identyczny z przedstawieniem Paprockiego: w polu na ogniwie rozwartym w dół rogacina w słupek. Podobna zgodność przy herbie rodziny Oppersdorffów, który to herb widnieje na epitafium Fryderyka von Oppersdorff, w kościele parafialnym w Polskiej Cerkwi.⁶⁶

Przedstawione pokrótce dzieła Długosza i Paprockiego zwracają uwagę na bogactwo zawartego w nich materiału heraldycznego. Informacje rodowe i herbowe częstokroć powtarzają się w różnych dziełach, ale i też wzajemnie się uzupełniają. Bywają one lakoniczne lecz również bardzo treściwe, rozbudowane. Heraldycy ci przedstawiają szlachtę śląską w sposób identyczny jak szlachtę innych regionów kraju,

podając jej herby. Długosz je blasonuje, co przyczynia się do wzbogacenia i równoczesnego rozpoznania polskiego słownika heraldycznego. Kwerenda źródłowa dzieł Długosza i Paprockiego wskazała na liczne powiązania regionu śląskiego z Koroną Polską i Czechami. Zainteresowanie Śląskiem świadczy o poglądach politycznych tych historyków. Obaj czuli się ze Śląskiem związani, a heraldykę tego regionu uważali za integralną część heraldyki polskiej.

Przypisy

- ¹ Por. H. Zeissberg: *Dziejopisarstwo polskie wieków średnich*. Warszawa 1877 T.2 s.90; F. Piekosiński: *Heraldyka polska wieków średnich*. Kraków 1899 s.9.
- ² S.K. Kuczyński: *Herby w twórczości historycznej Jana Długosza*. W: *Sztuka i ideologia XV wieku. Materiały Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce Polskiej Akademii Nauk*. Warszawa 1-4 grudnia 1976 r. Pod red. B. Skubiszewskiego. Warszawa 1978 s. 211-212.
- ³ Por. A. Adamowicz: *Stanowisko Herbarza Bartosza Paprockiego w historii naszej*. W: *Biblioteka Warszawska*. Warszawa 1861 T. 1 s. 385-402; M. Baliński: *Paprocki i Panosza*. W: *Studia Historyczne*. Wilno 1856 s. 325-346; J.S. Bandtkie: *Historia drukarni w Królestwie Polskiem i Wielkiem Księstwie Litewskiem*. Kraków 1826 T.1 s. 190-197, T.2 s. 160-167, T.3 s.165-166; F. Bentkowski: *Historia literatury polskiej*. Warszawa 1814 T.1 s. 359-365, I. Chodynicki: *Dykcyonarz uczonych Polaków*. Lwów 1833 T.2 s.271-280; W.H. Gawarecki: *Wspomnienie o Bartoszu właściwie Bartłomieju Paprockim, niegdy podczaszym ziemi dobrzyńskiej*. "Dzwon Literacki" T.1: 1853 s. 289-302; H. Juszyński: *Dykcyonarz poetów polskich*. Kraków 1820 T.2

s. 35-42; J. Krzyżanowski: Dwaj poeci emigranci w. XVI. "Pamiętnik Literacki" R. 37:1947 s. 330; W.A. Maciejowski: Bartosz Paprocki.

"Przegląd Naukowy" 1842 nr 6 s. 225-236; Ż. Pauli: Wiadomość o życiu i pismach Bartłomieja Paprockiego. W: B. Paprocki:

Herby rycerstwa polskiego. Wyd. K.J. Turowski. Kraków 1858 s. 1-5;

M. Wiszniewski: Historia literatury polskiej. Kraków 1845 T. 7.

s. 271-280; K.W. Wójcicki: Historia literatury polskiej w zarysach.

Warszawa 1845 T. 2 s. 375-387; J. Ziomek: Historia literatury

polskiej. Renesans. Pod red.K.Wyki. Warszawa 1976 s. 391-392.

⁴ J.S. Bandtkie: Historia drukarni krakowskich. Kraków 1815 s. 197.

⁵ W.A. Maciejowski: Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1830. Warszawa 1851 T.1 s. 573-619.

⁶ K. Bartoszewicz: Księgi humoru polskiego. Petersburg 1897 T.1 s.61-65.

⁷ F. Kamocki: Dziwolagi heraldyczne. Warszawa 1916 s.5.

⁸ S.K. Kuczyński: Niektóre zagadnienia symboliki heraldycznej na tle funkcjonowania herbu jako znaku. W: Problemy nauk pomocniczych historii. Katowice 1973 s. 40.

⁹ S. Mikucki: Heraldyka Piastów Śląskich. W: Historia Śląska od najdawniejszych czasów do roku 1400. Kraków 1936 T,3 s.441-552.

¹⁰ H. Polackówna: Stemmata Polonica. Rękopis nr 1114 Klejnotów Długosza w Bibliotece Arsenau w Paryżu. W: Prace Sekcji Historii Sztuki i Kultury Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Lwów 1927 T.1 z.2.

¹¹ Por. J. Długosz: Insignia seu clenodia regis et regni Poloniae. W: Opera Omnia Kraków 1887 T.1 s. 559-573; Klejnoty Długoszowe. Wyd. Marian Friedberg. "Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego". T.10: 1930 druk 1931.

- 12 Tenże: Banderia Prutenorum. W: Opera Omnia T.1 s. 575-595.
- 13 Tenże: Catalogus Episcoporum Wratislaviensium. W: Opera Omnia T.1 s. 439-477.
- 14 Tenże: Liber Beneficiorum. W: Opera Omnia Kraków 1863-1864 T.7-9.
- 15 Tenże: Dzieje Polski. W: Opera Omnia. Kraków 1867-1870 T.2-6.
- 16 Klejnoty Długoszowe. Wyd. M. Friedberg ... s.59.
- 16a Nazwiska i miejscowości są podawane zgodnie z pisownią dzieł Długosza i Paprockiego.
- 17 Klejnoty Długoszowe. Wyd. M. Friedberg ... s.62.
- 18 Tamże s. 64.
- 19 Tamże s. 64.
- 20 Tamże s. 69.
- 21 Tamże s. 72.
- 22 Tamże s. 78.
- 23 Tamże s. 80.
- 24 Tamże s. 67.
- 25 Tamże s. 87.
- 26 Tamże s. 92.
- 27 Tamże s. 66.
- 28 Tamże s. 85.
- 29 J. Długosz: Liber Beneficiorum ... T.7 s.81,82.
- 30 F. Piekosiński: op.cit. s. 162.
- 31 A. Małecki: Studia heraldyczne. Lwów 1890 s. 81.
- 32 F. Piekosiński: op.cit. s. 83-84.

- 33 Tamże s. 75,76.
- 34 Tamże s. 25,26; J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Bearb.C. Blázquez. Nürnberg 1887 T. 1 s.9, tabl. 7.
- 35 J. Długosz: Calalogus ... s. 454.
- 36 Tamże s. 453.
- 37 Tamże s. 455.
- 38 Tamże s. 458.
- 39 Tamże s. 461.
- 40 Tamże s. 466.
- 41 J. Długosz: Banderia Prutenorum ... s. 576.
- 41a S.K. Kuczyński: Herby w twórczości ... por. przyp. 41, s. 230.
- 42 "Wawrzyniec - "kanonik Wrocławski szlachcic herbu Doliwa J.Długosz: "Dzieje ... T.3 s. 174; "Przecław z Pogorzela, kanonik Wrocławski, rodem Polak, z domu szlacheckiego, herbu Grzymała, mającego za godło trzy wieże". Tamże T.4 s. 188.
- 43 J. Długosz H: Liber Beneficiorum ... T.8 s. 189.
- 44 Tamże T.8 s. 190.
- 45 Tamże T.8 s. 189.
- 46 Tamże T.8 s. 190.
- 47 Tamże T.8 s. 190.
- 48 Tamże T.8 s. 190.
- 49 Tamże T.8 s. 226.
- 50 Tamże T.8 s. 197.
- 51 Tamże T.8 s. 189.

- 52 Tamże T.8 s. 84-85.
- 53 Tamże T.8 s. 190.
- 54 Tamże T.8 s. 197.
- 55 E. Piekosiński; op.cit. s. 9.
- 56 Diadochos id est successio ginak postoupnost knížat a králův českých, biskupův i arcybýskupův pražských. Praga 1602; Gniazdo Cnoty. Kraków 1578; Herby rycerstwa polskiego. Kraków 1584; Štambuch slezský. Brno 1609; Zrcadlo slavného marhrabství Moravského. Olomuniec 1593.
- 57 B. Paprocki: Gniazdo Cnoty s. 1013, 1111; Herby rycerstwa polskiego s. 116, 177, 119, 120, 169, 170, 171, 189, 213, 237, 284, 286, 412, 538, 577, 647, 664, 671, 675, 703, 709, 711, 723, 732, 742, 746, 757, 759, 896, 961; Zrcadlo s. 326, 442-443, 435, 394-399, 431, 447, 225-9, 354, 188, 334-335, 349;
- 58 W zbiorach Biblioteki Śląskiej w Katowicach pod sygn. 235 879 III.
- 59 B. Paprocki: Štambuch slezský skł. O₃.
- 60 Tamże skł. Y₄.
- 61 Tamże skł. B_p.
- 62 Tamże skł. G_g 4.
- 63 Tamże skł. K_k 3, M_m 4, N_n 3, P_p 3, Q_q 4, R_r 4, T_t 3, X_x, Z_z, D_{dd} 3,
E_{ee} 4, F_{ff} 3, H_{hh} 4, F_{ff} 3, H_{hh} 4, N_{nn}.
- 64 Tamże O_{oo} 3, Q_{qq}.
- 65 Katalog Zabytków Sztuki w Polsce. Pod red. T. Chrzanowskiego M. Korneckiego. Warszawa 1963. T.7 z.9 s. 86 fig. 339.
- 66 Tamże Warszawa 1965. T.7.z.5 s.50 fig. 80.